

УДК 821.161.2-6.09

Криловець Наталія

ФІЛОСОФІЯ ЛЮБОВІ В ПОЕЗІЇ ЛІНИ КОСТЕНКО

У статті досліджується філософська концепція любові в поезії Ліни Костенко. Любов у художньому світі поетеси відкриває шлях до гармонії, цілісності. Філософський мотив любові у творчості Ліни Костенко часто поєднується із натурфілософською проблематикою.

Ключові слова: *філософська поезія, любов, гармонія, дисгармонія, мить, вічність, філософська опозиція, природа.*

В статье исследуется философская концепция любви в поэзии Лины Костенко. Любовь в художественном мире поэтессы открывает путь к гармонии, целостности. Философский мотив любви в творчестве Лины Костенко часто соединяется с натурфилософской проблематикой.

Ключевые слова: *философская поэзия, любовь, гармония, дисгармония, мгновение, вечность, философская опозиция, природа.*

In the article the philosophical concept of love in poetry by Lina Kostenko is being examined. Love in the poetic world of poetess reveals path to harmony and integrity. Philosophical motive of love in Lina Kostenko's poetry frequently conjoins with nature-philosophical problematics.

Key words: *philosophical poetry, love, harmony, disharmony, memento, eternity, philosophical opposition, nature.*

Найяскравіше художня концепція людського буття розкривається у сфері моралі. Колізії, винесені в морально-етичну площину, особливу увагу зосереджують на внутрішньому світі людської особистості, її самосвідомості. Питання морально-філософського плану включають у себе й поезії про любов. Феномен любові на художньому рівні осмислюється і в філософській поезії Ліни Костенко.

Мета статті полягає в дослідженні концепту любові в морально-філософській поезії Ліни Костенко, особливостей його функціонування в художніх текстах поетеси.

Інтимна лірика Ліни Костенко займає чільне місце в річці класичної літературної традиції (Леся Українка, Олександр Олесь, Павло Тичина, Максим Рильський, Євген Маланюк, Олена Теліга, Дмитро Павличко, Борис Олійник, Микола Вінграновський та ін.). Любовну тему у творчості Ліни Костенко досліджували С. Барабаш [1], В. Брюховецький [3], М. Ільницький [4], Г. Клочек [8], О. Ковалевський [5], О. Никанорова [10], В. Панченко [14], Т. Салига [16] та ін. Г. Маковей, досліджуючи особливості художніх світів Ліни Костенко і Дмитра Павличка, присвятила цій проблемі роботу “Інтимна лірика як духовний феномен (чоловічий і жіночий дискурси)” [9].

Відзначимо, що в художньому світі Ліни Костенко оприявнюються нові грані феномену любові. Коханню відведена роль Абсолюту, надії на духовне безсмертя.

*Божевілля моє, божемилля,
богомилля моїм сльозам!
Один-єдиний дотик абсолютного –
моя душа відкрилась, як Сезам [6, с. 303].*

Любов є прагненням до вдосконалення, Абсолюту, Вічності. Ліна Костенко виводить такий ідеальний образ кохання, який відкриває можливість залишатися у віках. Любов – це устремління чоловічого й жіночого первнів до здобуття цілісності у Вічності [24, с. 103].

Любов досягає свого вищого вияву в любові-самотворенні, яка як буттетворення чоловічого й жіночого реалізується в метакulturі – формі людського спілкування, в якому актуалізація особистісного переважає над об’єктивацією і опредмеченням. Любов виходить поза межі одної закоханої пари, трансформуючись у любов до Всесвіту [24, с. 101]. У любові-самотворенні, любові-цілісності й відбувається вихід за межі людського, поділеного на дві статті. У ній твориться вільне буття тих, хто любить, як особистісне життя, *наджиття*.

Кохання являє собою енергію любовних переживань і процес пошуку ідеалу. Цьому пошуку активно сприяє світ природи.

Звідси й той глибокий поклик до гармонії, єдності, цілісності, досконалості і згоди з природою. Про осягання гармонії через любов говорить і Ю. Рюриков. Це – “припинення руху, зупинена мить, суперечність, котра завмерла”, але потім знову “змінюється дисгармонією” [15, с. 309]. Подібні погляди поділяв і М. Бердяєв. Екстаз любові, як і екстаз творчості, переносить людину на мить у рай, й ця мить уже поза часом, але після миті вічності знову настає звичне тривання часу, і все стає обважнілим, заниженим, підкореним суті й буденності [2, с. 191].

Любов – безмежна і вічна. Ця думка переконливо підтверджується у вірші “І знову пролог”. Вже на початку твору окреслюється часова опозиція *мить – вічність*. Саме через любов людина має змогу долучитися до безкінечності: “Маю день, маю мить, / маю вічність собі на остачу” [6, с. 314].

Любов космічна і потрібна для світової гармонії. Однак вона вимагає величезної самовіддачі аж до повного самозречення. Це майстерно передано в таких рядках: “Мала щастя своє, проміняла його на біду” [6, с. 314]. Тут окреслюється філософська опозиція *щастя – біда*. Слід зазначити, що для поезики філософської поезії вельми характерним є тяжіння до специфічних антиномічних форм, які утворюють контраст, що тонко передає напругу почуттів.

Голубими дощами

сто раз над тобою заплачу.

Гіацинтовим сонцем

сто раз над тобою зйду [6, с. 314].

Вдало підібрані епітети “голубі дощі”, “гіацинтове сонце” тонко передають емоційний спектр кохання, драматизм, напругу сердечних хвилювань. Дощ символізує очищення. Символічно глибоким є епітет “гіацинтове сонце”. Сонячне світло символізує щастя, а гіацинт – символ відродження, радості і печалі водночас. Згідно із грецьким міфом, юнак Гіацинт був випадково убитий диском, якого метнув на змаганнях бог Сонця Аполлон. Там, де пролилася безневинна кров хлопця, вирости квіти, які згодом перетворилися на камені-самоцвіти. Гіацинт – камінь, який символізує собою пожертву заради інших.

У багатьох віршах Ліни Костенко в основі лежить конфлікт між думкою і почуттями. На це вказує і Е. Соловей: “Там, де стає очевидною недостатність розуму, – там мають долучитися емоція, чуття, інтуїція” [18, с. 122].

У поезії “І знову пролог” любов містифікується:

*Ця любов була схожа
на тайнство перших причасть.
Кожен ранок був ніччю.
Кожна ніч була передоднем.
Кожен день був жагучим чуттям перед-
часть [6, с. 314].*

У самому кінці вірша анапест несподівано переходить у ямб: “Якби ти знав, як солодко, нестерпно, / і як спочатку я тебе люблю” [6, с. 314]. Свідомий злам ритму увиразнює поетичну думку, акцентує на ній увагу реципієнта.

*Подібний мотив є і в іншому вірші поетеси:
Скільки ми милувались!
І жодного разу – вдруге.
Скільки років кохаю,
а закохуюсь в тебе щодня [6, с. 312].*

Глибинною основою людського життя є емоції та почуття. Саме у них і прихований той фундаментальний і найпосутніший зв’язок із природою, світом, людьми, космосом. Таємницю почуттів майстерно береже сама природа, непідвладна скептичному людському розуму, що часто перетворює одвічну гармонію на безликий хаос. Відтак і виникає внутрішній конфлікт розуму й серця. Радість – печаль, надія – безнадія, віра – сумнів – у таких опозиціях постає цей конфлікт у віршах поетеси.

*Вже одпручалась гордістю і смутком,
одборонилась даллю, як щитом.
Як довго йшла до тебе, як нехутко,
і скільки ще і сумнівів, і втом!.. [6, с. 300].*

Г. Маковей цілком слушно вказує на “максималізм мінорного світобачення” ліричної героїні, що коливається від тим-

часового настрою суму й журби до екзистенційної самотності й відчуження [9, с. 13].

В. Панченко зазначає: “Кохання в ліриці Ліни Костенко – це симфонія почуття. Світло. Полон. Шаленство. Наслання. Хвороба. Сон. Чаклунство. <...> Це самозреченість і відчай, втіха і смуток, беззахисність і сила, це поразка раціо і безмежжя ніжності, викликані співзвучністю двох душ, які озиваються назустріч одна одній” [14, с. 27]. Подібний погляд поділяє й Г. Маковей: “У філософській концепції любові Л. Костенко почуття її ліричної героїні здебільшого оксюморонне, воно поєднує в собі радість і біль, жагу і смуток” [9, с. 12].

Дуже часто в поезії Л. Костенко розгортається широкий емоційний спектр любові – від найвищої піднесеності до спокійніших, навіть пригасаючих станів:

*Я дуже тяжко Вами відболіла.
Це все було як марення, як сон.
Любов підкралась тихо, як Даліла,
а розум спав, довірливий Самсон... [6, с. 278].*

Біблійна легенда про Самсона психологічно точно відтворює зародження любові: вона з’явилася не одразу, а “підкралась тихо” і не контролювалася розумом. Про любов, яка приходить непомітно, йдеться й у вірші “Недобрий жарт зіграла з нами доля”:

*А це прийшло – як спалах, як сваволя,
без дозволу, без права, без причин! [7, с. 121].*

Та ще болючішим було поступове згасання почуттів, адже лірична героїня “тяжко відболіла” коханим. Страждання лишилися в пам’яті, “як марення, як сон”.

Після найвищого піку емоції вщухають, настає будень, “пора прощання”. Кохання стає духовним рухом крізь біль втрат і розчарувань до віднайдення самої себе. Здається, лірична героїня зуміла опанувати своїми емоціями, їй уже не страшна розлука. Та любов, що ледь жевріє, у будь-який момент може знову спалахнути багаттям, і біль втрати по-новому дасть про себе знати:

*І як ми будем, як тепер ми будем?!
такі вже рідні і такі чужі... [6, с. 278].*

Фраза “такі вже рідні і такі чужі” дуже тонко передає почуттєвий стан закоханих, які переживають згасання любові. Вони “вже рідні”, бо любов їх поєднала, але й “чужі”, бо все більше й більше віддаляються одне від одного.

Подібний мотив є і в поезії П. Тичини: “Любові усміх квітне раз – ще й тлінно” (“О, панно Інно, панно Інно”) [20, с. 19].

Та незважаючи на те, що любов примножує душевні страждання, вона лишається для ліричної героїні “казкою днів”, світлим сном”, “тихим сяйвом над долею”. Х. Ортега-і-Гасет вважає, що справжня любов, народжена в найпотаємніших глибинах людини, не може померти. Вона назавжди залишається в чутливій душі. Обставини – наприклад, розлука – можуть позбавити її живильного середовища; і тоді ця любов буде чахнути і перетвориться в тріпотливу ниточку, в джерело сердечної прив’язаності, яке ледь відчутно битиметься в підсвідомості. І все ж вона не помре... [12, с. 10].

У поезії тісно переплітається прекрасне з драматичним. Цей сплав створює вибух емоційного напруження. Прекрасне і драматичне поєднуються і в поезії “Я Вами дуже важко відболіла”. О. Никанорова вважає, що якраз інтимна лірика Ліни Костенко “сповнена емоційного напруження і драматизму” [10, с. 85].

Через пережиті почуття відбувається емоційно-філософський прорив до істини власного буття, в основі якого – любов.

Слід зазначити, що суттєвою ознакою філософської поезії є буттєві опозиції, антиномії. Саме вони й надають віршеві особливості напруги контрастного зіткнення полярних понять.

У любовних поезіях поетеси часто радість і смуток поєднуються: “Я прокидаюсь. І твоє ім’я / наповнить душу сонцем і печаллю” [6, с. 291]. Навіть голос коханого поетеса наділяє “радістю і сумом”, а в його очах, “настояних на сонці і журбі” відбивається “серця <...> печаль полинова” і “синя птиця <...> Метерлінка” [7, с. 121].

Подібні мотиви звучать і в Д. Павличка:

*І любові щаслива печаль
Переповнює душу [13, с. 295]*

та О. Олеся:

*З журбою радість обнялась...
В сльозах, як в жемчугах, мій сміх,
І з дивним ранком ніч злилась,
І як мені розняти їх?! [11, с. 52].*

Часто в інтимній ліриці Ліни Костенко звучать тривожні питання, народжені болючими сумнівами. Як правило, ці питання звернені до навколишнього світу та сил природи:

*Це не чудо, це чад, мені страшно такого кохання.
Чорна магія ночі, скажи мені голосом рік –
ця тривога, ця ніжність,
незатмарений рай без вигнання,
заворожене щастя, – чи буває таке навік? [6, с. 316].*

Слід відзначити, що в філософській поезії про любов домінують запитальні конструкції, бо душевний пошук істини завжди провокує сумнів. Е. Соловей вважає, що запитальні конструкції являють собою спосіб думання, яким філософська лірика послуговується максимально, бо пошук, домагання питомих істин буття – не менш важливий за самі істини, бо істини ті мають некінцевий характер, бо в межах кожного окремого життя потреба їх постає наново і постає як запитування [18, с. 308].

Лірична героїня боїться розчаруватися, бо розуміє, що вічного щастя не буває. Для неї любов асоціюється із чадом. Розумом вона розуміє, що така любов обов’язково поневолить, перетворить її на об’єкт. А згодом із сакральної перетвориться на профанну (“Що з осяянь своїх ми щодня непомітно втрачаєм?”). Та позбутися любові вона не може, бо екзистенційний страх перед самотністю ще страшніший, ніж розчарування. Тому найкращий вихід для неї, коли вже “втомила душа” від шулік-сумнівів, – це віра в те, що любов буде вічно неповторною.

Глибоко інтимні почуття відтворюються в поезії “Епілог”. Любовний мотив тут сполучається з проблемою свободи та збереження людської самоідентичності. Лірична героїня покидає коханого, щоб повернути себе колишню, безповоротно втрачену. Вона “сама втекла в сніги, у глухомань, / щоб віднайти

душевну рівновагу” [6, с. 293]. Лірична героїня любить “тихо, боязко, прощально”, бо відчувається “в любові – як в еміграції”. Не хоче втрачати себе в злитті з коханим. Тому й прагне позбутися пут духовного рабства, щоб бути собою.

О. Ковалевський вказує на “богосинівську” позицію ліричної героїні щодо життя, яка полягає в саморозпинанні заради “вічної” мети, що має відношення не до однієї людини, а до всього людства [5, с. 143].

Тому кохання для ліричної героїні є задалегідь приреченим, яке згодом перетворюється на спогад, марення, сон, “солодку тугу за тимчасовою “нерозп’ятістю” вічно розп’ятої душі” [5, с. 143]. Мотив прощання з любов’ю пронизує всю інтимну лірику Ліни Костенко. Лірична героїня живе з настроєм втечі від кохання:

*Не кажи, що не маю рації,
і докорами не карай.
Я в любові – як в еміграції.
Відпусти мене в рідний край [6, с. 313].*

Конфлікт емоцій й раціо розгортається і в поезії “Я кину все. Я вірю в кілометри”. Майстерно передано зародження любові в рядках: “Так ніжно, так беззахисно, так віддано, / так всупереч тверезому уму” [6, с. 287]. Лірична героїня розуміє, що така любов поневолить її свободу (“гине <...> душа, задивлена в чужу”), тому “розлука й віддаль” – єдиний спосіб віднайти себе колишню. Природний світ стає її порятунком. Саме у злитті з природою лірична героїня сподівається позбутися від духовних пут.

Людське буття проявляється як радість і боротьба водночас. Щастя і любов тісно переплітаються із стражданнями, звідси й вибухові перепади емоцій. Ж.-П. Сартр говорив про “трояку деструкцію любові”: любов, по суті, – обман, який полягає в любовному пориві; любов має здатність перетворювати коханого на об’єкт і загарбувати свободу; любов – це абсолют, який перетворюється іншими в дещо відносно [17, с. 445]. Тому й виникають сумніви, невпевненість, страх, відчуття провини, образу.

Лірична героїня боїться втратити свободу. Адже несвобода в неї асоціюється із нещастям: “Я не люблю нещасних. Я щаслива. / Моя свобода завжди при мені” [6, с. 288].

*А тому знаходить в собі сили попрощатися:
Прощай, прощай, чужа мені людино!
Ще не було ріднішого, як ти.
Оце і є той випадок єдиний,
коли найбільша мужність – утекти [6, с. 286].*

“Чужа людина”, бо не впустила його в свою душу на ту відстань, коли серця зливаються воєдино, щоб разом битися все життя. Однак він став для неї і найріднішим, бо любов їх поріднила. Завдяки протиставленню “чужий – рідний” дуже тонко передається душевний спектр емоцій ліричної героїні.

Лірична героїня прагне відносин, коли двоє закоханих стають єдиним цілим, однак при цьому зберігають свою індивідуальність. Та страх перед перетворенням плідної любові *to be* у неплідну за принципом володіння *to have* змушують її (ліричну героїню) до самозречення, втечі. Принагідно зауважимо, що вагомий внесок в осягнення феномену любові вніс Е. Фромм. У працях “Мистецтво любити” [23] і “Мати чи бути” [22] дослідник окреслював дві любові: любов за принципом буття або *плідна* і любов за принципом володіння або *неплідна*. Першій Е. Фромм відводив особливе місце, адже саме така любов “передбачає вияв інтересу і турботи, пізнання, душевний відгук, вияв почуттів, насолоди і може бути спрямована на людину, дерево, картину, ідею. Вона збуджує і підсилює відчуття повноти життя. Це процес самовідновлення і самозбагачення”. Друга ж поневолює, призводить до духовного рабства [22, с. 37].

Любов, як вважає В. Соловйов, є оправданням і спасінням індивідуальності через жертву егоїзму. Егоїзм – самозаперечення й загибель індивідуальності [19, с. 18]. Однак надмірна самопожертва призводить до краху, тому любові належить функція врівноважування егоїзму й жертвовності. Звідси й виникає внутрішня боротьба: постійні втечі від кохання і повернення назад, бо ж утекти від любові так непросто. З цієї безвиході душа часто рятується самоіронією:

*Мій оборонець – спокій мій фіктивний.
Я зустрічей з тобою уникаю.
Цей простий спосіб – вельми ефективний,
хоч він, здається, трохи унікальний [7, с. 116].*

“Відсутність серця – то найбільша цнота”, – пише поетеса. Піддатися почуттям-емоціям – втратити раціональність мислення, перетворитися на об’єкт любові. Однак виникає парадокс: втеча не звільняє від пут любові, а навпаки – завдає ще більших душевних страждань.

Отже, феномен любові яскраво розкривається у філософській поезії Ліни Костенко, в якій, як правило, поєднуються два метажанри: філософський і феноменологічний.

Любов у філософській поезії зіткана із суперечностей, вона має різні міри вияву: від найвищого піднесення й екстази до згасаючих, ледь жевріючих станів (“Я дуже тяжко Вами одболіла”). Філософема любові часто розкривається в натурфілософській площині. Природа, заряджена енергією любовного почуття, возвеличує закоханих, виводить їх із-за меж реальності у сферу вічності, недосяжності.

В основі філософської поезії буттєві опозиції: вічне – проминальне; мрія – дійсність; радість – смуток; життя – смерть (безсмертя) тощо. Любов, вічний зв’язок між закоханими, набуває у поезіях поетеси високого втілення, саме завдяки їй відбувається перехід із реального світу в ірреальний.

Список використаних джерел:

1. Барабаш С. Г. Творчість Ліни Костенко в ідейно-художньому контексті літературної доби: дис... докт. філол. наук: 10. 01. 01 / С. Г. Барабаш; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2004. – 382 с.
2. Бердяев Н. О назначении человека. / Н. Бердяев. – М.: Республика, 1993. – 523 с.
3. Брюховецький В. Ліна Костенко: Нарис творчості / В. Брюховецький. – К.: Дніпро, 1990. – 262 с.
4. Ільницький Микола. З чого постає неповторність: (Штрихи до портрета Ліни Костенко) / Микола Ільницький // Українська мова і література в школі. – 1981. – № 10. – С. 9–23.
5. Ковалевський О. Ліна Костенко: філософія бунту й “філософія серця”: дис... канд. філол. наук: 10. 01. 01 / О. В. Ковалевський; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Х., 2002. – 176 с.
6. Костенко Ліна. Вибране / Ліна Костенко. – К.: Дніпро, 1989. – 559 с.
7. Костенко Л. Над берегами вічної ріки: Поезії. / Л. Костенко. – К.: Рад. письменник, 1977. – 163 с.

8. Ліна Костенко. Навчальний посібник-хрестоматія. // Упоряд. Г. Клочек. – Кіровоград: Степова Еллада, 1999. – 320 с.
9. Маковей Г. В. Інтимна лірика як духовний феномен: (чоловічий і жіночий дискурси): Автореф. дис... канд. філол. наук. / Г. В. Маковей. – Кіровоград, 2003. – 20 с.
10. Никанорова О. “Душа не створить бутафорський плід...” / О. Никанорова // Дніпро. – 1981. – № 3. – С.140-144.
11. Олесь Олександр. Твори: В 2 т. / Олександр Олесь; Упоряд. Р. П. Радишевський. – К.: Дніпро, 1990. Т. 1: Поетичні твори. Лірика. Поза збірками. З неопублікованого. Сатира. – 959 с.
12. Ортега-и-Гассет Х. Етюди о любви [Електронний ресурс] / Перев. с исп. В. Е. Багно / Хосе Ортега-и-Гассет. – Режим доступу: http://scbooks.chat.ru/full_index.html
13. Павличко Дмитро. Твори: В 3 т. / Дмитро Павличко. – К.: Дніпро, 1989. – Т. 2: Поезії. – 542 с.
14. Панченко В. Поезія Ліни Костенко. / В. Панченко. – Кіровоград: Б. В., 1997. – 47 с.
15. Рюриков Ю. Б. Мед и яд любви. / Ю. Б. Рюриков. – М: Молодая гвардия, 1990. – 448 с.
16. Салига Т. У глибинах гармонії / Т. Салига // У глибинах гармонії: Літературно-критичні статті. – К.: Рад. письменник, 1986. – С. 49-74.
17. Сартр Ж. П. Бытие и ничто: Опыт феноменологической онтологии / Ж. П. Сартр; Пер. с фр., предисл. примеч. В. И. Колядко – М.: Республика, 2000. – 639 с.
18. Соловей Е. Українська філософська лірика. Навчальний посібник із спецкурсу. / Е. Соловей. – К.: Юніверс, 1999. – 368 с.
19. Соловьев В. Смысл любви / В. Соловьев / Сост. В. А. Роме-нец. – К.: Лыбидь – АСКИ, 1991. – 64 с.
20. Тичина П. Г. Десь на дні мого серця: Поезії / Павло Тичина; Упоряд. Головка Д. А. – К.: Рад. письменник, 1991. – 221 с.
21. Философия любви. Ч. 1 / Под общ. ред. Д. П. Горского; Сост. А. А. Ивин. – М.: Политиздат, 1990. – 510 с.
22. Фромм Э. Иметь или быть? / Э. Фромм; Пер. с англ. Н. И. Войсунской и И. И. Каменкович; Общ. ред. В. И. Добренкова. – М.: Прогресс, 1986. – 237 с.
23. Фромм Э. Искусство любви./ Э. Фромм. – Минск: ТПЦ “Полифакт”, 1990. – 80 с.
24. Хамітов Н. В., Гармаш Л. Н., Крилова С. А. Історія філософії. Проблема людини та її меж / Н. В. Хамітов, Л. Н. Гармаш, С. А. Крилова. – К.: Наукова думка, 2000. – 272 с.